

Procesul Hădăreni

ISTVÁN HALLER

În seara și noaptea zilei de 20 septembrie 1993, în satul Hădăreni, comuna Chețani din Județul Mureș, s-a desfășurat unul dintre cele mai grave conflicte interetnice dintre romi și neromi din România. După ce cetățeanul Crăciun Chețan, de naționalitate română, a fost ucis (cel mai probabil) de Râpa Lupian Lăcătuș, de naționalitate romă, au fost linșate trei persoane (Aurelian Pardalian Lăcătuș, Râpa Lupian Lăcătuș – frați și Mircea Zoltan – cumnatul lor), de naționalitate romă, au fost incendiate 14 case aparținând membrilor comunității de romi, iar alte patru au fost distruse parțial.¹

Romii au fost alungați din sat. Următoarele zile au fost marcate de împiedicarea reînțarcerii romilor în sat, cu acordul tacit sau manifest al autorităților. În urma presiunilor organizațiilor de romi și de drepturile omului din România, dar și al celor internaționale (inclusiv Congresul SUA a dezbătut cazul Hădăreni), majoritatea familiilor de romi s-au putut reînțoarce în sat, iar Guvernul României a promis reconstruirea caselor incendiate. Promisiunea a rămas în bună măsură în acest stadiu pînă azi (din cele 14 case incendiate, au fost reconstruite – multe fără tavan sau alte elemente structurale importante – doar 8).

Starea conflictuală a fost întreținută de autorități și în perioada următoare, spre exemplu, prin sancționări contravenționale abuzive ale romilor din localitate.

Ancheta penală a fost blocată datorită unor presiuni politice venite din partea PUNR-ului, aflat la guvernare în perioada respectivă alături de PDSR, PRM și PSM, pînă la alegerile din 1996.

Ca rezultat al unei acțiuni de lobby efectuată de Liga PRO EUROPA, susținută pe de o parte de comunitatea de romi din Hădăreni, pe de altă parte de alte organizații de drepturile omului (cum ar fi European Roma Rights Center), la peste patru ani de la incident, la 11 noiembrie 1997, la Tribunalul Mureș a început procesul penal al inculpaților învinuiți pentru omor, incendiere și ultraj împotriva bunelor moravuri.

Rechizitoriul

Cel puțin în primii trei ani ancheta penală a fost supusă presiunilor politice. Atît procurorul inspector Liviu Moica, cît și comandantii IPJ Mureș (col./r. Constantin Palade și col. Ioan Pop) au recunoscut în ianuarie 1997 că tergiversarea soluționării dosarului 1/P/1993 s-a datorat presiunilor politice exercitate asupra lor în perioada 1993-1996.

Sentința penală nr. 157 din 17 iulie 1998 enumeră însă și o serie de erori care pot fi explicate doar prin indiferența și superficialitatea organelor de urmărire penală și nu prin presiuni politice: „Considerăm ca o atitudine negativă inclusiv efectuarea defectuoasă a actelor procesuale și procedurale legate de cercetarea la fața locului (procesul verbal de cercetare din 21.09.1993 îi are ca martori asistenți pe inculpații [G. B.²] și Gáll Nicolae, și nu este semnat de ei, încalcându-se astfel prev. art. 129 al. 1 și 2 C. pr. penală rap. la art. 92, 93 C. pr. penală și art. 131 C. pr. penală), precum și depunerea și întocmirea cu întârziere a rapoartelor de autopsie privind toate victimele (Chețan Crăciun, Lăcătuș Râpa Lupian și Zoltan Mircea au decedat la 21.09.1993 iar rapoartele au fost efectuate în octombrie și noiembrie 1993, iar Lăcătuș Pardalian a decedat la 22.09.1993 și raportul a fost întocmit în noiembrie 1993. De menționat că niciunul din cele patru rapoarte medico-legale nu cuprinde datele certe, ci numai luna în care au fost efectuate), dar și adunarea electorală ținută pe stadionul din localitate, la care au participat politicieni, reprezentanți ai poliției și ai justiției, care au făcut apel la populație în sensul ascunderii adevărului și tergiversării soluționării cauzei.”

Incompetența Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș pare vădită, din moment ce șapte învinuiți arestați preventiv la 21 iulie 1994 pentru infracțiunea de omor (Nicolae Gáll, Pavel Bucur, Petru Bucur, Iuliu Bucur, Vasile Bucur, Vasile Dorel Bucur, Nicolae Bucur) au fost eliberați imediat, chiar în aceeași zi, „pentru a nu sînjeni mersul lucrărilor agricole și în special împărțirea recoltei” (citată din Ordonanța Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar Teritorial București din 22 august 1995).

Mai mulți martori (atît romi cît și neromi, martori ai acuzării sau apărării) au declarat că în faza urmăririi penale mărturiile nu au fost înregistrate în totalitate, martorii au fost influențați sau li se indicaseră nume de persoane pe care să le menționeze în declarație. V. D. R. a declarat: „Cele declarate anterior nu-mi aparțin, am fost obligată de procuror să declar ceea ce s-a consemnat. Procurorul a țipat la mine și eu trebuia să-mi adaptez răspunsurile. [...] A venit la bar procurorul anchetator care a urlat, a lovit cu pumnul în teighea, m-a amenințat că voi fi legată. [...] Trebuia să răspund așa cum eram întrebată, mai precis întrebările erau: «nu-i așa că X a dat foc?» [...] Mi-am menținut declarațiile date anterior deoarece procurorul mi-a spus că dacă schimb aceste declarații, voi fi închisă”³.

Potrivit mai multor martori, în noaptea de 20-21 septembrie 1993, atât procurorul anchetator al cazului Hădăreni cât și un alt procuror, Ioan Blaj, se aflau în localitate. Astfel ar fi avut ocazia de a strânge dovezi în mod nemijlocit, în timpul desfășurării evenimentelor.

Totodată nu poate fi omisă din acest tablou presiunea exercitată asupra Parchetului din partea mass-mediei de a renunța la incriminarea vinovaților (un titlu semnificativ: „Procurorii reinstituie teroarea” – Ziua, 26 februarie 1998, pagina 12).

În astfel de condiții a fost întocmit la 12 august 1997, de procuror inspector Liviu Moica, Rechizitoriul Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, în dosarul nr. 1/P/1993.

Acest Rechizitoriu, în prima parte, incriminează colectiv comunitatea romilor pentru existența tensiunilor interetnice. „Modul de viață marginal al unor categorii de țigani, și în special al celor care s-au stabilit în Hădăreni după decembrie 1989, a generat grave tensiuni cu populația majoritară. În general, datorită condițiilor de viață, respingerii unor valori morale acceptate de restul comunității, țiganii s-au automarginalizat manifestându-se agresiv, nerecunoscând și încălcând premeditat normele juridice instituționalizate în societate.”

Rechizitoriul își permite să prezinte și numărul cauzelor penale (7 în perioada 1991-1993) în care erau implicați romi, deși ținerea și publicarea evidenței criminalității pe criterii etnice nu este în conformitate cu principiul nediscriminării. Cifra prezentată nu se poate compara cu totalitatea dosarelor penale în care au fost implicați cetățenii din Hădăreni în perioada menționată, deoarece Inspectoratul Județean de Poliție Mureș a refuzat să comunice date referitoare la numărul total al delincvențelor, considerînd că acesta este secret profesional. În mod inexplicabil, caracterul secret al informațiilor nu se extinde și asupra faptelor comise de romi. Modul în care cetățenii – de această dată neromi – din Hădăreni s-au raportat la lege se reflectă în temerea Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, că în urma arestărilor preventive „locuitorii satului Hădăreni vor declanșa acțiuni de protest „de nerespectare a legilor, între altele blocarea șoselei naționale pe o perioadă mai mare de timp”, Gheorghe Bucur, viceprimarul comunei Chețani, fiind „suspectat că s-ar afla împreună cu aceștia printre principalii instigatori la violențe” (citat din Ordonanța Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar Teritorial București din 22 august 1995).

„Violența împotriva țiganilor s-a exercitat în mod selectiv, nefiind vizați cei integrați în mod normal în viața socială” – afirmă Rechizitoriul, ca o concluzie la acuzațiile formulate pe mai multe pagini la adresa comunității de romi. Față de această afirmație a Parchetului, Sentința penală nr. 157 din 17 iulie 1998 menționează: „instanța își însușește susținerea tuturor martorilor și inculpaților precum și a părților vătămate, audiați nemijlocit, în sensul că în noaptea respectivă urma ca satul să fie «curățat de țigani»”. Într-un alt loc însă și sentința susține că „nu toate casele de

țigani și nu toți țiganii au fost vizați”. Tot timpul s-a susținut că au fost afectate doar acele familii de romi care ar fi avut un comportament antisocial. Declarațiile neromilor în fața instanței au dovedit contrariul: „După părerea mea, nu toată comunitatea romilor din Hădăreni merita același tratament, pentru că erau familii cu care ne puteam înțelege și din păcate și aceste familii au avut pagube”⁴ (declarația lui F. R.); „ardea casa țiganului [V. M.] care nu avea nici o vină”⁵

După ce trece în evidență evenimentele din 20 septembrie 1993, pe baza mărturiilor, Rechizitoriul dispune următoarele: trimiterea în judecată în stare de arest preventiv a inculpaților Pavel Bucur, Petru Bucur, Nicolae Gáll, Vasile Dorel Bucur, Severius Ioan Precup pentru săvârșirea infracțiunii de omor calificat și deosebit de grav⁶, distrugere⁷ și ultraj împotriva bunelor moravuri⁸, în sarcina inculpatului Petru Bucur⁹ reținând și infracțiunea de amenințarea martorului; trimiterea în judecată a inculpaților Vasile Bucur, Nicolae Bucur, Iuliu Bucur, Vasile Budean, Olimpiu Vescan și Simion Furdui pentru săvârșirea infracțiunii de distrugere și ultraj împotriva bunelor moravuri; scoaterea de sub urmărire penală a inculpaților Vasile Bucur, Nicolae Bucur și Iuliu Bucur pentru săvârșirea infracțiunii de omor calificat și deosebit de grav, neînceperea urmăririi penale față de I. A. și alte 12 persoane; încetarea urmăririi penale împotriva lui Râpa Lupian Lăcătuș, decedat.

Față de încadrarea juridică a faptelor comise de inculpați se ridică unele semne de întrebare. De ce s-a încadrat distrugerea la art. 217 al Codului penal, și nu la art. 218, distrugere calificată, faptele comise având consecințe deosebit de grave (13 familii și-au pierdut toate bunurile)? De ce nu s-a reținut împotriva inculpaților infracțiunea de violare de domiciliu¹⁰, din moment ce era evident că cei care au comis distrugerile au fost în curtea și în locuința familiilor de romi? O posibilă explicație ne oferă Legea privind grațierea unor pedepse¹¹, publicată cu câteva zile înaintea definitivării rechizitoriului, care acordă grațiere – între altele - infracțiunilor de distrugere și celor de ultraj împotriva bunelor moravuri, dar nu și distrugerii calificate și violării de domiciliu!

Interesant este că Rechizitoriul specifică în două locuri că este vorba de distrugere calificată, însă la capitolul Dispoziții menționează doar distrugere. Probabil Rechizitoriul conținea inițial acuzații mai grave, care, ulterior, au fost modificate. Din neatenție însă au rămas și părți „nemodificate”.

Atmosfera procesului

Cum era de așteptat, procesul a început într-o atmosferă foarte încărcată. Spiritele erau încinse: inculpații au fost primiți de către rude și prieteni ca niște eroi (unul din inculpați și-a ridicat pumnii și a gesticulat către cei adunați, ca într-un scenariu de miting), iar de către romii din sală au fost primiți cu huiduieli și înjurături. Orice se întâmpla, era interpretat cu ură sau cel puțin cu suspiciune. Spre exemplu, în prima

zi de proces, la 11 noiembrie 1997, în sala de ședință a sunat un telefon mobil, aparținând unui lider rom. Imediat au apărut suspiciuni privind persoana cu care vorbește, motivul pentru care vorbește, ideea că s-ar „spiona” în sală.

Această atmosferă s-a calmat treptat în cursul procesului, devenind din nou încinsă în final, când deja era evident că unii inculpați nu vor putea evita pedeapsa cu închisoarea, dar totodată și faptul că pedepsele nu vor fi cele scontate de victime.

Deși romii din Hădăreni se plîngeau de existența unor amenințări din partea familiilor inculpaților, nu au avut loc incidente majore. Ceea ce se putea observa în sala de ședință era incitarea subtilă (prin semne mai mult sau mai puțin obscure, prin câteva vorbe aruncate în șoaptă) a romilor. Unii dintre cei vizați au răspuns la aceste provocări, fiind nevoie și de intervenția hotărîtă a președintei instanței pentru a calma spiritele. Spre exemplu, G. L. a încălcat în mod repetat prevederile privind ordinea și solemnitatea ședinței. Pentru tulburarea ordinii, a fost îndepărtată de câteva ori din sală, președinta instanței amenințînd-o chiar cu arestare pentru infracțiune de audiență, lucru care nu s-a produs. Această indulgență se explică prin faptul că președinta instanței a arătat înțelegere pentru persoanele care și-au pierdut toate bunurile și așteptau în zadar de ani de zile să fie despăgubite. Dacă aceste cazuri particulare ar fi urmat să se generalizeze, probabil că măsurile ar fi fost pe măsură. Presa a subliniat aceste incidente, fără a le distorsiona. Un exemplu în acest sens: „mama uneia dintre victime, [B. M.] i-a strigat președintelui completului de judecată «dacă nu ne faceți dreptate... mergem și noi, țiganii, să aprindem casele românilor». Ea a fost urgent evacuată din sală.”¹²

Considerînd că în această atmosferă justiția nu poate fi independentă, încă în noiembrie 1997 una dintre victime, M. F. Z., a cerut Curții Supreme de Justiție strămutarea procesului. Celelalte victime (sub 19 semnături), precum și acuzații au cerut să se respingă solicitarea de strămutare, pe considerentul că transportul martorilor ar fi reprezentat costuri semnificative. Curtea a dat cîștig de cauză celor care au susținut că „pînă în prezent¹³, în opinia noastră, judecata s-a desfășurat în mod normal și nu avem motive să credem că susținerile din cererea de strămutare sînt temeinice”.

Cît de reale puteau fi mărturiile?

În legătură cu Pavel Bucur, Parchetul a formulat și acuzația că el ar fi încercat să modifice prin amenințări declarațiile unui martor. Era evident că există anumite presiuni asupra martorilor¹⁴, cel puțin de ordin psihic. Într-un sat unde preotul ortodox s-a solidarizat cu cei care au comis crimele, ca și reprezentantul „din județ” al celui mai important partid politic din sat (PUNR), e greu să devii „trădător” și să spui cine ce a comis.

Efectul acestei presiuni era evident în cursul procesului. Altfel au sunat declarațiile date în fața procurorului și altfel cele date în fața rudelor inculpaților,

persoane din sat cu care trebuiau să conviețuiască în continuare. S. M. a declarat în mod expres: „nu pot să nominalizez nici o persoană care a lovit pentru că sînt o persoană singură și îmi este frică de reacția concetățenilor”¹⁵. Și V. C. a declarat: „Corespunde adevărului că am fost amenințat de femeile din sat la data de 23.11.1993, amenințare pe care am primit-o pentru că continuam să-i ajut pe țigani, respectiv să le lucrez. Mi-e frică să dau numele femeilor care m-au amenințat. Mi-a fost frică și atunci și mi-e frică și acum.”¹⁶.

În cazurile cele mai flagrante, președinta instanței a dispus începerea urmăririi penale pentru mărturia mincinoasă a unor persoane. Aceste persoane și-au modificat atitudinea în fața procurorului. Unul dintre acești martori, F. R., la data de 12 februarie 1998 a prezentat o declarație în fața anchetatorului Inspectoratului de Poliție al Județului Mureș în care a specificat: „am fost emoționat și intimidat de prezența afitor persoane, precum și a inculpaților în sala de judecată”. Declarațiile acestor persoane, schimbate cînd la presiunea celor din sala de judecată, cînd la presiunea organelor de cercetare penală – cel puțin la instanța de recurs, în fața căreia declarațiile apăreau doar în formă scrisă – au fost considerate ca fiind îndoielnice.

O mare doză de suspiciune s-a ridicat față de martorii romi. Pot fi ei obiectivi după cele suferite? Această suspiciune a mers pînă acolo încît presa considera că oricine incriminează neromii, trebuie să fie rom. Caracteristic în acest sens este un articol din cotidianul Național din 15 aprilie 1998, publicat sub titlul Dosarul Hădăreni – Un țigan a recunoscut că și el a aruncat cu pietre în casa ucigașilor lui Crăciun Chețan, semnat de Corina Ruja, în care unul din martorii cheie, L. C. D., a fost făcut țigan doar pentru că i-a înșirat pe cei care au participat la incident.

Mărturiile erau afectate în mare măsură și de trecerea celor 4-5 ani de la evenimente, timp în care cele văzute și auzite au fost completate în subconștient de zvonuri ulterioare.

Cum a început incidentul?

Unul dintre punctele cheie ale procesului l-a constituit modul în care a început incidentul.

O parte a martorilor romi a afirmat că exista un plan al incendierii caselor romilor dinainte de 20 septembrie 1993. În această interpretare, ceea ce s-a întîmplat la data respectivă era urmarea unei provocări premeditate, dar care - datorită riposteii romilor – a avut un efect nescontat pentru populația majoritară: uciderea lui Crăciun Chețan. O astfel de declarație a dat L. M.: „cu circa o săptămînă înainte de 20 septembrie 1993 un vecin de-al meu [G. P] mi-a spus că vor fi arse casele țiganilor din sat pentru că astfel locuitorii satului să nu mai aibe probleme cu ei”.¹⁷ I. M. a declarat că și el a fost anunțat în prealabil de inculpatul Vasile Bucur, care i-a promis că – fiind vorba de un „țigan de treabă” – el nu va fi afectat.

Dacă s-a făcut într-adevăr o astfel de promisiune, ea nu a fost respectată. Casa lui I. M. a fost prima incendiată...

Inițial, organele de cercetare penală au prezentat presei și opiniei publice următorul scenariu: Aurelian Pardalian Lăcătuș, Râpa Lupian Lăcătuș și Mircea Zoltan, aflați sub influența băuturilor alcoolice, au agresat-o verbal pe Liana Bucur, care a trecut prin fața lor. Gligor Chețan a intervenit în apărarea fetei, dar a fost bătut. Văzînd acest incident, un număr de oameni au sărit în ajutorul bătrînului. Râpa Lupian Lăcătuș¹⁸ a scos un cuțit cu care l-a înjunghiat pe Crăciun Chețan.

Rechizitoriul, neavînd suport pentru acest scenariu, a susținut următoarele: „[Gligor Chețan] trecînd prin fața lor, fără motiv, frații Lăcătuș Râpa Lupian și Lăcătuș Aurelian Pardalian i-au adus grave jigniri, deși Chețan Gligor era mult mai în vîrstă decît ei. Fiind indignat de manifestările celor doi frați, Chețan Gligor senior a legat cu lanțul vaca de un stîlp electric de beton¹⁹, intenționînd apoi să se deplaseze spre frații Lăcătuș pentru a le imputa comportarea necuviincioasă față de el. Înaintea sa a venit însă Lăcătuș Aurel Pardalian, care l-a lovit cu palma peste față și l-a tras după el peste șosea, pînă la stația de autobuz. Aici, tot fără motiv, cei doi frați au continuat să-l lovească cu pumnul pe Chețan Gligor senior, doborîndu-l.”

În urma audierii în public a martorilor evenimentului, s-au conturat următoarele: „Cei trei țigani observînd-o pe trotuarul de vis-à-vis pe Bucur Liana, au început să strige după ea folosind pe lîngă cuvinte de salut și alte apelative pentru a-i atrage atenția tinerei. În conformitate cu declarația martorei Bucur Liana, aceasta nu s-a simțit jignită cu nimic, dar nici nu a răspuns celor trei tineri. [Liana Bucur a declarat următoarele: „În stația de autobuz se aflau trei sau patru tineri țigani care, într-adevăr, au strigat după mine însă după cîte îmi amintesc, m-au întreat ce fac sau unde merg. Precizez că apelativele țiganilor nu m-au jignit cu nimic. Mai ales că nici nu le-am răspuns.”²⁰ Unul dintre cei prezenți în grup, L. M., a afirmat că Liana Bucur a fost întreată dacă dorește napolitane²¹, ulterior explicînd că nu exista intenția unei „acostări”, discuția dintre grupul de romi și fată datorîndu-se faptului că una din persoanele care erau în grup a fost coleg de clasă cu Liana Bucur și-a manifestat doar bucuria reîntîlnirii, ea fiind studentă la Cluj.] Pe același trotuar cu martora, din sens opus, venea spre centrul comunei Chețan Gligor senior care ducea o vacă de funie. Această persoană, deși mai în vîrstă decît persoanele cu care s-a intersectat, a luat o atitudine prin aceea că a replicat tinerilor țigani aflați în stație. Din declarația martorului Chețan Gligor senior rezultă că a folosit apelative «aspre» la adresa țiganilor, avînd în vedere că, fiind mai în vîrstă, o să-i determine pe cei trei să-și vadă de treaba lor, să nu se mai lege de «fetele satului». Reacția țiganilor nu a fost cea scontată de martor, aceștia nu au mai continuat să facă vreo referire la tînără, în schimb l-au luat în derîdere pe bătrîn făcînd referiri jignitoare la relația dintre el și vacă. Martorul s-a enervat, mai ales că anterior consumase alcool, lucru recunoscut de el. [...] În legătură cu consumul de alcool, instanța reține că cel puțin în această

primă fază a incidentului, sub influența băuturilor alcoolice se afla doar Chețan Gligor senior, pentru că în conformitate cu declarația martorei [R. V. D.], cei trei țigani au fost în după-amiaza respectivă în bar, dar nu au consumat alcool. Au cumpărat dulciuri și cafea. Pentru a-i «disciplina» pe cei trei țigani, Chețan Gligor a legat vaca de stîlp și amenințându-i cu biciul a trecut strada cu intenția vădită de a-i lovi. Din declarația martorului [L. M.] rezultă că Chețan Gligor l-a și lovit pe Parda în cap de două ori, acesta a ripostat și l-a lovit pe Chețan Gligor la gură. [...] Victima Chețan Crăciun, ajunsă și ea la fața locului, nu a mai apucat la rîndul său să-l lovească pe țiganul cu cuțit în mîină pentru că a fost împuns în zona pieptului.»²²

Gravitatea faptului că Gligor Chețan a fost lovit nu poate fi minimalizată, cu atît mai puțîn înjunghierea victimei Crăciun Chețan, dar se poate observa intenția vădită a organelor de urmărire penală de a imputa izbucnirea incidentului în totalitate romilor, de a ascunde faptul că – fără vreun motiv întemeiat – Gligor Chețan a trecut strada și a început să-i lovească pe romi cu biciul. Acest aspect este cu totul străin de imaginea unui sat „terorizat” de romi, unde nici un nerom nu are curajul să se opună „stăpînitorului”²³; arată mai de grabă existența unor sentimente rasiste, imaginea unui sat unde romii nu pot discuta liber cu neromii, mai ales băieții romi cu fetele nerome. Totodată, trebuie subliniat faptul că „ura împotriva romilor” nu a fost nici pe departe atît de generală cum au încercat să dovedească organele de urmărire penală la unison cu inculpații. Chiar și în condițiile pasiunilor dezlănțuite, au existat săteni care s-au opus incendiarii caselor, care au încercat să stingă focul din unele case sau care chiar au ascuns romi în casele lor pentru a-i scăpa de furia grupului care a comis crimele. În acest sens merită citată declarația lui O. S.: „Inițial casa mamei mele nu a fost incendiată pentru că [I. și I. G.] nu au permis, dar ulterior, în jurul orei 1, grupul de oameni a revenit și a dat foc casei. [...] Mă aflam în curte la [G.]. O vecină a strigat lui Vescan Olimpiu: «Olimpiule, nu da foc, că te spun la mama ta» [...] ăi [G. I.] a încercat să nu-i lase pe tineri să dea foc.»²⁴

Într-o stare de normalitate, Aurelian Pardalian Lăcătuș ar fi fost condamnat pentru lovire, iar Râpa Lupian Lăcătuș pentru omor. Pentru ambii învinuiți s-ar fi putut invoca scuza provocării.²⁵

Cine a participat la omor și incendieri?

Conform Sentinței penale nr. 157 din 17 iulie 1998, incendierea primei case, în care s-au refugiat cei trei romi (Aurelian Pardalian Lăcătuș, Râpa Lupian Lăcătuș, Mircea Zoltan), s-a produs astfel: „din mulțime s-au exprimat îndemnuri la incendiere: «dați-le foc, să ardă ca șobolanii». Cu certitudine, [I. A.], care avea o legătură de cînepă în mîină, a aruncat primul cu material inflamabil în casă. [...] La incendiere și-a adus aportul și [S. A.], care din tractorul aflat în fața căminului cultural se alimenta cu motorină, care cu ajutorul unui bidon de plastic, era efectiv pompată în casă. La

incendiere au participat și [F. R.] și Vescan Olimpiu (inculpat) [singurul inculpat din acest grup numeros!], aceștia fiind văzuți cu mănunchiuri de cînepă în mâini. În afara celor nominalizați (oameni adulți), la reușita incendierii și-au adus aportul copii aflați la fața locului, și anume frații [G.], frații [D.], copiii lui [K.].

Incendierea casei a avut ca efect încercarea de evadare a romilor. Pe baza declarației martorilor, Sentința penală nr. 157, în dosarul 5153/1997, a stabilit următoarele:

1. „Pe geamul din dreapta [...] a ieșit «Sibi» – Lăcătuș Râpa Lupian, care a fost imediat imobilizat de lucrătorul de poliție Moga (acesta i-a aplicat cătușe). [...] Polițistul Moga a încercat să se refugieze cu Sibi în curtea lui [I. R.], care nu le-a permis accesul. Atunci, pentru a scăpa de furia dezlănțuită, polițistul a încercat să ajungă cu victima spre drumul spre cimitir, încercînd și alte porți de acces în curțile oamenilor, însă aceste porți erau închise. La circa 10 metri parcurși pe drumul spre cimitir, mulțimea adunată a reușit să îi oprească, agresîndu-l pe Sibi. Atunci polițistul, dîndu-și seama că prezența sa este pur decorativă, și-a abandonat «prizonierul» mulțimii dezlănțuite. Se reține că [V. A.] l-a tras de geacă pe polițist, împiedicîndu-l astfel să mai intervină în vreun mod.”

2. „Concomitent [cu Râpa Lupian Lăcătuș], pe același geam a ieșit și «Parda» – Lăcătuș Pardalian, care a fugit spre fața casei.”

3. „Zoltan Mircea a fost efectiv împiedicat de către [I. A.] și [N. V] să iasă din casă, prin lovituri cu pumnul și cu lopata, ceea ce a condus în final la carbonizarea sa.”

În această descriere a evenimentelor, sentința își schimbă cursul și nu mai menționează nume de persoane care au participat, conform declarațiilor martorilor, la evenimente. Această turnură se datorează modificării atitudinii președintei instanței. Dacă la început martorii au fost solicitați să povestească evenimentele, ulterior se cerea ca martorii să se refere strict la persoanele acuzate, întrebările fiind de genul: „ce a făcut X. Y. în seara zilei de 20 septembrie 1993?”. Astfel se adunau mărturii împotriva inculpaților, dar nu se putea afla clar cine și în ce măsură a mai participat la evenimente.

În cursul audierii martorilor s-a conturat un grup de aproximativ 10-15 persoane care au participat la omor. După sosirea polițiștilor din Luduș, s-au format mai multe grupuri (probabil trei), cu un total de 25-30 de persoane care au mers de la casă la casă, au intrat în locuințe adunînd mobile și alte obiecte în mijlocul camerelor și dîndu-le foc, folosind cauciucuri și materiale inflamabile.

Sentința precizează foarte clar: urmărirea penală trebuia extinsă atît cu privire la persoane, cît și cu privire la fapte: „din probele administrate rezultă că inculpatul Furdui Simion se face vinovat și de săvîrșirea infracțiunii de omor calificat deosebit de grav, precum și că un aport deosebit la săvîrșirea infracțiunii de omor calificat deosebit de grav au avut-o și [I. A., V. S. A., S. B., N. V.], iar la săvîrșirea

infracțiunilor de distrugere și ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea liniștii publice au participat în mod deosebit [V. C, K. G., V. S., G. B.]. Ținem să subliniem că față de persoanele pentru care s-ar fi impus extinderea procesului penal există probe incriminatorii nu numai în faza de cercetare judecătorească ci, mai ales, în faza de urmărire penală.”

Și reprezentanții romilor din Hădăreni au cerut extinderea procesului penal „asupra tuturor persoanelor împotriva cărora există suficiente dovezi că au participat la omor [...] și distrugere prin incendiere”; și pentru alte fapte, „luând în considerare mărturiile care dovedesc și comiterea infracțiunii de violare de domiciliu” (Memoriu către Parchetul de pe lângă Curtea de Apel). În acest memoriu se mai cere eliminarea circumstanțelor atenuante (având în vedere faptul că persoanele care au comis crimele nu au fost provocate de victime), ba chiar aplicarea circumstanțelor agravante.

De ce nu s-a început urmărirea penală a acestor persoane? De ce a fost refuzată de procurorul din sala de judecată, Otilia Abram, cererea instanței de a extinde urmărirea penală? Pentru aceste întrebări nu există răspunsuri raționale, juridic motivabile.

Condamnările

Refuzul Parchetului de a extinde urmărirea penală a afectat chiar și cuantumul pedepselor aplicate acelor persoane care au fost găsite vinovate. Președinta instanței, Viorica Odobleja, în Sentința penală nr. 157, specifică: „Față de caracteristicile speței, pedepsele aplicate inculpaților în ceea ce privește cuantumul ar putea părea blinde sau în disproporție cu cele săvârșite. Considerăm că atîta vreme cît persoane care au avut un aport mult mai substanțial la faptele penale deduse judecării nu au fost trimise în judecată și, chiar mai mult, nici nu au fost cercetate pentru acțiunile lor ilicite, deși existau probe certe, inculpații trimiși în judecată nu pot să răspundă pentru întreaga vină c,i în contextul reținerii unei vini deosebite, doar pentru faptele lor.”

În favoarea inculpaților s-a reținut și scuza provocării. „În esență, »evenimentul Hădăreni« reprezintă din punctul de vedere al completului [...] o reacție coordonată și concertată a majorității locuitorilor față de o minoritate compusă din reprezentanții a două familii de țigani. Această reacție a fost justificată, în general, de starea de tensiune creată prin comportamentul social necorespunzător minorității, anterior evenimentelor și, în special, de comportamentul din după amiaza zilei de 20.09.1993 a cinci tineri țigani aparținînd celor două familii, îndreptate împotriva unei tinere, unui bătrîn și unui bărbat în floarea vîrstei aparținînd majorității.”²⁶ Se pot observa diferențe substanțiale între diferitele părți ale sentinței. După ce s-a clarificat că tînăra nu a fost insultată și nici comportamentul bătrînului nu a fost fără cusur, pentru a „justifica” linșarea a trei

PROCESUL HĂDĂRENI

persoane și incendierea a 14 case, se revine la acuzațiile inițiale ale rechizitoriului, combătute chiar de prima parte a sentinței.

Astfel s-au aplicat circumstanțe atenuante, iar multitudinea de circumstanțe agravante – săvârșirea faptei de mai multe persoane împreună, săvârșirea infracțiunii prin acte de cruzime ori mijloace care prezintă pericol public, săvârșirea infracțiunii de către un infractor major, dacă aceasta a fost comisă împreună cu un minor²⁷ - nu au fost luate în considerare.

Și Legea 137/1997 privind grațierea unor pedepse a redus cuantumul pedepselor.

Tabelul de mai jos prezintă situația condamnărilor hotărâte de Tribunalul Mureș:

Nume	Omor deosebit de grav (închisoare)	Distrugere (închisoare)	Ultraj împotriva bunelor moravuri (închisoare)	De executat după grațiere (închisoare)	Pedepse complementare
Pavel Bucur	5 ani	1 an	6 luni	5 ani	4 ani interzicerea unor drepturi
Petru Bucur	achitat	1 an	3 ani	1 an și 6 luni	2 ani interdicția accesului în Hădăreni
Nicolae Gáll	3 ani	1 an	6 luni	3 ani	2 ani interzicerea unor drepturi
Vasile Dorel Bucur	7 ani	3 ani	1 an	7 ani și 6 luni	4 ani interzicerea unor drepturi
Severius Ioan Precup	7 ani	3 ani	1 an	7 ani și 6 luni	4 ani interzicerea unor drepturi
Vasile Budean	—	5 ani	1 an	2 ani și 6 luni	—
Simion Furdui	—	5 ani	1 an	2 ani și 6 luni	—
Vasile Bucur	—	3 ani	1 an	1 an și 6 luni	—
Iuliu Bucur	—	3 ani	1 an	1 an și 6 luni	—
Nicolae Bucur	—	3 ani	1 an	1 an și 6 luni	—
Olimpiu Vescan	—	3 ani	1 an	1 an și 6 luni	—

Petru Bucur a fost achitat pentru săvârșirea infracțiunii de încercare de a determina mărturia mincinoasă. Motivul: „fapta inculpatului de a încerca să aibe o discuție cu cei efectiv implicați în evenimente, despre evenimente, nu înseamnă o încercare de a modifica realitatea, ci o eventuală clarificare a stării de fapt.”²⁸

Se observă diferențe considerabile între pedepsele aplicate. În cazul omorului deosebit de grav, Nicolae Gáll a fost condamnat la doar 3 ani, motivul fiind - probabil - lipsa unor dovezi evidente cu privire la participarea lui la linșarea celor trei romi. La infracțiunea de distrugere se remarcă pedepsele de 5 ani aplicate lui Simion Furdui și Vasile Budean. Explicația - cel puțin cu privire la primul - e dată de sentință: s-a considerat că el a participat și la infracțiunea de omor, astfel această pedeapsă compensează oarecum reticența Parchetului. Petru Bucur a primit o pedeapsă considerabilă pentru infracțiunea de ultraj împotriva bunelor moravuri, încât perioada petrecută de el în arest preventiv; astfel, instanța a putut dispune „punerea de îndată în libertate a inculpatului, pedeapsa executată corespunzând cu pedeapsa aplicată”²⁹.

Concluziile din dosarul penal nr. 2055/1998 de la Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, prezentate de avocatul părții civile, Vasile Ghere, arată că:

„Reținerea circumstanței atenuante legale a provocării pentru toate cele trei categorii de infracțiuni și pentru toți inculpații este greșită pentru că:

- actele inițiale de provocare au fost săvârșite de martorul Chețan Gligor senior, iar victimele Lăcătuș Râpa Lupian și Lăcătuș Pardalian doar au ripostat; amplificarea conflictului s-a datorat intervenției violente a fiilor acestui martor și apoi a majorității sătenilor;

- acest prim incident nu poate fi considerat ca un act de provocare în raport cu infracțiunile de distrugere care au fost săvârșite ulterior pe parcursul a citorva ore, cu atât mai mult cu cât unele părți civile - de exemplu [I. M] - nici măcar nu au fost acasă în momentele respective și au avut, anterior acestor evenimente, un comportament civilizată și realizau venituri substanțiale din activități licite;

- în cazul infracțiunii de ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea liniștii publice, avînd în vedere faptul că subiect pasiv al acestei infracțiuni este statul, reținerea stării de provocare este de neconceput. [...]

Deși în rechizitoriu sînt descrise și fapte de violare de domiciliu [...], instanța de fond nu s-a pronunțat asupra acestora. [...]

Instanța de fond a fost sesizată cu fapte de distrugere calificată în formă continuată. [...] Drept urmare, instanța [...] trebuia să-i condamne pe inculpați pentru comiterea unor infracțiuni de distrugere calificată.”

Urmărirea penală în cazul Hădăreni fiind pusă în mișcare de către Parchet, victimele nu aveau drept de apel împotriva sentinței, doar inculpații - care au cerut achitarea lor sau reducerea pedepselor - și Parchetul - care a cerut condamnarea lui Petru Bucur pentru omor și încercarea de a determina mărturie mincinoasă, cerînd, de asemenea, mărirea pedepsei lui Nicolae Gáll și, transformîndu-se în avocatul lui Simion Furdui, reducerea pedepsei acestuia. Simion Furdui s-a bucurat și anterior de o protecție specială din partea Parchetului de pe lîngă Curtea de Apel Mureș. Un număr ridicat de martori l-a indicat ca

participând la linșarea romilor și, la fel, la incendierea caselor. În fața instanței, modificându-și declarațiile anterioare, el a afirmat că nici nu a ieșit din casă, ocupându-se de mama lui bolnavă. Conform unor martori romi, el ar fi participat și în ziua următoare, cu sprijinul Poliției din Luduș, la expulzarea prin violență a romilor care încercaseră să se reîntoarcă în casele lor. În ciuda evidențelor, Parchetul a refuzat urmărirea lui penală pentru infracțiunea de omor și a cerut scăderea pedepsei aplicate pentru incendiere.

Decizia penală nr. 6/A din 15 ianuarie 1999 în dosarul 2055/1998 a desființat parțial hotărârea Tribunalului Mureș, astfel:

1. s-a redus pedeapsa complementară pentru Pavel Bucur de la 4 ani la 2 ani;
2. Petru Bucur a fost condamnat la 6 ani închisoare și 3 ani interzicerea unor drepturi pentru infracțiunea de omor deosebit de grav și la 1 an închisoare pentru infracțiunea de încercare de a determina mărturia mincinoasă (după ce Tribunalul l-a achitat cu privire la aceste infracțiuni); s-a redus pedeapsa stabilită pentru infracțiunea de ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea liniștii publice de la 3 ani la 1 an închisoare (grațiată integral, urmînd ca Petru Bucur să execute 6 ani de închisoare);
3. s-a modificat pedeapsa aplicată lui Nicolae Gáll pentru săvîrșirea infracțiunii de omor deosebit de grav de la 3 ani închisoare și 2 ani interzicerea drepturilor la 6 ani închisoare și 3 ani interzicerea drepturilor;
4. s-a modificat pedeapsa aplicată pentru Vasile Dorel Bucur și Severius Ioan Precup pentru săvîrșirea infracțiunii de omor deosebit de grav de la 7 ani închisoare și 4 ani interzicerea drepturilor la 6 ani închisoare și 3 ani interzicerea drepturilor; s-au redus pedepsele aplicate celor doi pentru infracțiunea de distrugere de la cîte 3 ani la cîte 2 ani de închisoare (grațiate integral, urmînd ca ambii să execute cîte 6 ani de închisoare);
5. s-a modificat pedeapsa aplicată lui Vasile Budean și lui Simion Furdui pentru infracțiunea de distrugere în sensul reducerii ei de la cîte 5 ani închisoare la cîte 2 ani închisoare (grațiată integral);
6. s-a încetat procesul penal față de Vasile Bucur, datorită decesului inculpatului;
7. s-a modificat pedeapsa aplicată pentru săvîrșirea infracțiunii de distrugere pentru Nicolae Bucur, Iuliu Bucur și Olimpiu Vescan, fiind redusă de la cîte 3 ani la cîte 2 ani (grațiată integral);
8. s-a eliminat aplicarea circumstanței atenuante în privința infracțiunii de ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea liniștii publice.

Decizia semnată de judecătorii Florin Stoica și Ioan Hidegkuti a uniformizat pedepsele la 5-6 ani pentru infracțiunea de omor și 1-2 ani pentru distrugere și ultraj (pedepse care au intrat astfel în sfera grațierii totale).

Această decizie a fost atacată de inculpații condamnați pentru omor calificat, cerînd, în continuare, achitarea lor sau reducerea pedepsei.

Curtea Supremă de Justiție, prin Decizia penală nr. 4252 din 22 noiembrie, 1999, i-a achitat pe Petru Bucur și Nicolae Gáll și a egalizat pedepsele de închisoare la 5 ani pentru ceilalți inculpați care au făcut apel.

Situația lui Petru Bucur arată clar efectele întârzierii anchetei penale. Cu probele viciate de trecerea timpului, el a fost o dată achitat, după care condamnat și din nou achitat.

În spatele condamnării și, ulterior, a achitării lui Nicolae Gáll se poate afla concepția politică lansată încă la 21 septembrie 1993 că, în Hădăreni, românii și maghiarii s-au solidarizat pentru a-i alunga din sat pe romi. Conform acestei concepții, și un maghiar trebuia să răspundă pentru omor. Cum la Curtea Supremă de Justiție – se pare – nu funcționează aceleași criterii ca în județul Mureș, s-a acceptat alibiul lui Nicolae Gáll, care susținea că nici nu era în sat la comiterea infracțiunilor de omor, el transportându-l pe Crăciun Chețan la spitalul din Luduș, de unde s-a întors după linșarea romilor. Ceea ce nu l-a împiedicat să participe ulterior la incendierea caselor.

La data de 12 octombrie 2000 Gáll Nicolae a chemat în judecată Statul Român solicitând suma de 320.000.000 lei daune materiale și 7 miliarde lei daune morale. În timpul procesului, Gáll Nicolae a renunțat la daunele materiale. Prin Sentința civilă nr. 100 din 25 aprilie 2001, Tribunalul Mureș a admis în parte acțiunea, obligând Statul Român la plata sumei de 3 miliarde lei daune morale pentru arestare pe nedrept. După apel și recurs, Curtea Supremă de Justiție a retrimis cazul la Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, care a respins apelurile formulate atât de Gáll Nicolae cât și de Ministerul de Finanțe. Ambele părți au înaintat recurs, iar prin Decizia nr. 1987 din 16 mai 2003, în dosarul 4407/2002, Curtea Supremă de Justiție a respins recursurile formulate. Astfel a rămas definitivă plata daunei în valoare de 3 miliarde lei în favoarea lui Gáll Nicolae. Ulterior Gáll Nicolae s-a adresat Curții Europene a Drepturilor Omului pentru a solicita încă 4 miliarde lei daune morale din partea României.

Decretul 222 din 7 iunie 2000 privind acordarea unor grațieri individuale³⁰, prin art. 2, a grațiat pedeapsa cu închisoare rămasă neexecutată de Pavel Bucur și Severius Ioan Precup, ei fiind ultimii dintre cei condamnați pentru omor deosebit de grav în cazul Hădăreni care au părăsit închisoarea. Pavel Bucur a fost reținut pe cea mai lungă perioadă: din ianuarie 1997 pînă în iunie 2000. Trei ani și jumătate, pentru omor deosebit de grav.

Rolul polițiștilor

La mai bine de un an după începerea anchetei penale, deși din primele declarații reieșea deja că polițiștii care s-au deplasat la Hădăreni sînt acuzați de martori că ar fi participat activ la evenimente, la 31 octombrie 1994, Parchetul de pe lîngă Curtea de Apel Mureș a dispus declinarea competenței în favoarea Parchetului Militar Mureș.

La scurtă vreme după ce Parchetul Militar Mureș a preluat cazul, se părea că dovezile împotriva polițiștilor sînt concludente. Parchetul a trimis la data de 15 noiembrie 1994 o scrisoare către Inspectoratul de Poliție al Județului Mureș în care se arată: „din probele administrate pînă în prezent în cauză rezultă că [plt. Ioan Moga, plt. Alexandru ăușcă] i-ar fi îndemnat pe locuitori să exercite acte de violență asupra victimelor Lăcătuș Râpa Lupian și Lăcătuș Aurel Pardalian, respectiv că ar fi îndemnat și chiar au participat direct la incendierea unor locuințe”.

Mai mult, a apărut un nou acuzat: însuși fostul comandant al Inspectoratului, col. Constantin Palade. Astfel Ordonanța din 10 ianuarie 1995, în dosarul nr. 139/P/1994, semnată de lt. col. Marin Sandu, a declinat competența în favoarea Parchetului Militar Teritorial București. Acest parchet l-a delegat pentru desfășurarea urmăririi penale pe același lt. col. Marin Sandu.

Conform ordonanței, au fost urmăriți penal: col. Constantin Palade (pentru infrațiunea de instigare la mărturie mincinoasă³¹), plt. Ioan Moga și plt. Alexandru ăușcă (pentru infrațiunea de instigare la omor și distrugere prin incendiere³²)

Ordonanța din 22 august 1995, în dosarul 46/P/1995 al Tribunalului Militar Teritorial București, a dispus neînceperea urmăririi penale a polițiștilor, pe considerentul că nu se poate avea încredere în declarațiile martorilor, care ar fi „contrare logicii elementare” (afirmînd că dacă la început polițiștii au fost agresați de locuitori, e imposibil ca ulterior ei să instige la acte de violență.) Această apreciere nu ia în considerare eventualitatea ca, după ce polițiștii au fost învinuiți de sătenii neromi că nu au făcut nimic ani de zile pentru a stopa criminalitatea în sat, să încerce dovedirea competenței lor printr-o atitudine agresivă față de romi. Cert este că în noiembrie 1994 mai mulți romi din Hădăreni s-au prezentat la Biroul pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii Pro Europa, arătînd că persoane din sat exercită presiuni asupra lor ca întreaga vină pentru evenimente să se arunce asupra polițiștilor. Încă o dată li s-a atras atenția asupra importanței de a declara doar cele văzute și întimplate, și să nu se lase manipulați. Astfel, neîncrederea în mărturiile respective este parțial justificată, dar nu este motivat ca ele să nu fie luate deloc în considerare, mai ales cele care în mod evident nu au fost modificate în urma presiunilor inculpaților

Fără nici un argument, Ordonanța din 22 august 1995 a dispus neînceperea urmăririi penale și față de col. Constantin Palade, învinuit pentru că ar fi cerut locuitorilor din Hădăreni, conform Ordonanței din 31 octombrie 1994, „să nu zică nimic despre acțiunile lucrătorilor de poliție, întrucît totul se va mușamaliza și nimeni nu va suporta nici o consecință”.

Ordonanța Tribunalului Militar Teritorial București concluzionează: „evident și cu atît mai mult, nu poate fi reținută ca participare, nici sub forma instigării, nici sub forma unei eventuale complicități morale, lipsa de inițiativă eficace și inaptitudinea celor doi subofițeri de poliție de a influența conduita locuitorilor care acționau sub impulsul indignării și furiei”.

După audierea martorilor în fața instanței, Sentința penală nr. 157, dosarul 5153/1997, a arătat o altă față a (ne)implicării polițiștilor: „s-a stabilit prin declarații că ambii polițiști, dar mai ales ăușcă se aflau sub influența băuturilor alcoolice”; „din probele administrate pe tot parcursul desfășurării procesului penal rezultă că, deși incidentul putea fi stopat în momentul în care cele două victime au fost transportate la spital iar în comună sosiseră reprezentanți ai unor autorități din Luduș și Tîrgu-Mureș, acest lucru nu s-a întâmplat”; „locuitorii majoritari din Hădăreni au fost susținuți în mod direct sau indirect în acțiunile ulterioare omorurilor și de oficialii sosiți în Hădăreni, care nu numai că nu au stopat activitatea nocturnă de incendiere și distrugere, dar au fixat cordoane de jandarmi în jurul zonelor vizate”. Instanța civilă neavînd însă competențe cu privire la polițiști, nu s-a luat nici o măsură împotriva lor. Polițiștii nu au fost sancționați nici măcar pe cale administrativă: col. Constantin Palade a fost trecut în rezervă, dar pe alte considerente, plt. Ioan Moga a fost numit șef de post în Valea Largă, iar Alexandru ăușcă – ajutor șef de post la Sînpaul.

În cazul polițiștilor – fiind vorba de reprezentanții unor autorități menite să vegheze asupra respectării legii – se impune o trecere în revistă a declarațiilor date de aceștia, respectiv de martori, pentru a vedea clar ce rol au avut în cadrul evenimentelor. Însuși modul în care unii polițiști au înțeles ce înseamnă o mărturie arată un grad ridicat de incertitudine față de competența lor profesională: „Pînă în prezent am dat circa 20 de declarații în diferite calități. Mențin aceste declarații în parte pentru că există aspecte pe care le-am adaptat calității în care am dat declarația” - a afirmat plt. Alexandru ăușcă³³, iar plt. Ioan Moga a susținut că: „Nu pot da o explicație la diferențele existente între declarațiile mele date în fața instanței și cele date pe parcursul urmăririi și cercetării penale. Eu cred că am spus adevărul de fiecare dată.”³⁴ Întrebat dacă cunoaște nominal persoanele pe care le-a acuzat că ar fi participat la evenimente, plt. Moga Ioan a dat un răspuns negativ, iar la întrebarea: atunci cum a fost posibil să indice nume de persoane în faza urmăririi penale, el a afirmat simplu: „mi le-am amintit pe moment. Astăzi nu mi le mai amintesc aceste nume”.³⁵

În calitate de șef de post, plt. Ioan Moga a declarat și următoarele: „Părerea mea este că nu se poate indica unul sau mai mulți vinovați deoarece în noaptea respectivă și-a spus cuvîntul voința colectivă de a scăpa de țiganii din Hădăreni. [...] Nu am luat nici un fel de atitudine, nici pro nici contra, lăsînd lucrurile să se desfășoare de la sine.”³⁶

Evenimentele și implicarea polițiștilor trebuie despărțite în diferite faze.

1. Sosirea polițiștilor din Chețani la fața locului și incendierea caselor

După ce Crăciun Chețan a fost transportat la spitalul din Luduș, sătenii au dat mai multe telefoane la postul de poliție din Chețani, comună de care aparține satul

Hădăreni. „Polițistul cu care am vorbit a spus să-mi văd de treabă, că a fost anunțat și poliția știe când trebuie să intervină și m-a înjurat și mi-a închis telefonul. M-am întors și le-am spus oamenilor ce s-a întâmplat, însă nu a reacționat nimeni violent la cele spuse de mine, am avut impresia că lumea așteaptă totuși să apară poliția. [...] Eu mă gândesc că lumea adunată în jurul casei lui [B.] păzea țiganii să nu fugă pînă la sosirea poliției.” – a declarat M. G. S.³⁷

Conform declarației date de plt. Ioan Moga, din Chețani s-au deplasat trei polițiști la Hădăreni: el, plt. Șușcă și plt. Podar (la cel din urmă, în mod inexplicabil, nu se fac referiri în declarații, împotriva lui nu s-a început urmărirea penală).

Referitor la momentul sosirii lor, cât și cu privire la adversitatea localnicilor – contrar celor susținute de Ordonanța Tribunalului Militar Teritorial București – plt. Ioan Moga a declarat: „Doar cînd am sosit în Hădăreni s-a strigat la adresa mea și în general la adresa polițiștilor din comună că nu ne-am făcut datoria, că nu am luat măsuri împotriva țiganilor. Acesta a fost singurul moment cînd ni s-a imputat de locuitori inactivitatea noastră față de țigani.”³⁸

Încercînd să pătrundă în casă, plt. Ioan Moga a sesizat că din casă începe să iasă fum. „Ajunghînd pe scară în dreptul dulapului am încercat să-l împing așa încît să am posibilitatea să intru în casă. Încercînd să dau de o parte dulapul am sesizat că din casă a început să iasă fum. [...] După ce am reușit să dobor dulapul, am strigat la cei din casă să iasă afară, mai ales că deja fumul ieșea intens din locuință.”³⁹

Evenimentul este altfel relatat de către ceilalți martori: „cînd au venit polițiștii, lumea care era adunată pe lîngă gardul casei lui [B.] a intrat în curte” (S. M., fila 417); „polițistul Moga, după ce a fost amenințat de țiganii din casă că dacă va intra peste ei va fi un mort, și-a pus pistolul în toc și a plecat lăsîndu-i pe săteni să facă ce vor” (F. R., fila 240); „l-am auzit pe Moga spunînd oamenilor să facă ce vor cu cei din casă” (F. R., fila 407); „la incident a apărut și lucrătorul de poliție ăușcă care, efectiv, nu a făcut nimic, mai precis a venit pînă la curtea lui [B.], a văzut ce se întîmplă după care a plecat” (F. R., fila 407). Inculpații au relatat următoarele: „Moga a zis către oameni: «faceți ce vreți, că noi nu putem face nimic, din partea mea să dați foc la casă»” (Pavel Bucur, înregistrare din 13 noiembrie 1997); „ăușcă a afirmat că el nu poate face nimic, dar țiganii vor ieși din casă dacă li se dă foc” (Vasile Dorel Bucur, înregistrare din 13 noiembrie 1997); „Lumea a strigat să se dea foc la casă. ăușcă a zis: «faceți ce vreți că noi nu avem ce să le facem»” (Severius Ioan Precup, înregistrare din 13 noiembrie 1997).

2. Linșarea romilor

Plt. Ioan Moga a fost primul care a luat contact cu cei care încercaseră să evadeze din casa incendiată. El a declarat „Primul a ieșit pe geamul respectiv Sebi pe care l-am prins fiind în dreptul lui și am încercat să-l imobilizez reușind să-i pun cătușele pe mîna dreaptă. Precizez că aveam asupra mea pistol, cătușe. În

timp ce-l țineam pe Sebi, pe același geam a sărit și Parda, care a fugit spre fața casei. Nici în aceste momente nu a fost lângă mine o altă persoană. [Urmează cele prezentate și în Senința penală nr. 157 din 17 iulie 1998.] Nu știu cine a dat foc casei [în care s-au refugiat victimele]. Nu am văzut pe nimeni lovindu-i pe Sebi și Parda, mai precis atunci când asupra mea și a lui Sebi a năvălit grămada de oameni, eu nu am apucat să recunosc nici o persoană.”⁴⁰

Conținutul declarației plt.-lui Ioan Moga se regăsește și în alte declarații, dar detaliile diferă în mod semnificativ: „Când a început să ardă casa, unul dintre cei baricadați înăuntru a ieșit pe geam și eu l-am observat pe [I. A.] lovindu-l pe cel ce a sărit pe geam, cu un par. Cu toate acestea țiganul a reușit să sară peste gard dar a fost prins de Moga [astfel el nu se afla lângă geam încercând să-l deblocheze, ci în afara curții, de unde putea să vadă incendierea casei] care i-a pus o cătușă pe mână. Lucrătorul de poliție a vrut să-l ducă pe țigan de la locul faptei însă oamenii au început să-l lovească, așa încât țiganul a fost abandonat mulțimii.” (F. R., fila 407); „Pe unul dintre polițiștii din comună l-am văzut lângă victima Sibi. Nu am observat ca acesta să fi oprit oamenii să bată.” (C. L. D., fila 409.) Față de această ultimă mărturie, un alt martor a declarat: „i-am auzit pe amândoi polițiștii strigând la oameni să nu mai dea în cel căzut pentru că o să-l urce în ARO și o să-l ducă de acolo” (L. M, fila 200). Poate este vorba de momente diferite, la începutul linșării polițiștii nu au intervenit, ci doar spre final.

3. Sosirea polițiștilor din Luduș

Cpt. Nicolae Drăghici de la Poliția din Luduș, referitor la sosirea polițiștilor din cel mai apropiat oraș de Hădăreni, a declarat următoarele: „Am plecat cu mașina poliției spre Hădăreni. În mașina respectivă se afla șoferul, eu, lt. maj. Pînzaru și plt. Apahidian. Mai puțin șoferul, toți ceilalți eram înarmați cu arme în stare de funcționare. [...] Când am ajuns în Hădăreni, de fapt la circa 5 km de Hădăreni, din Dealul Ludușului, am observat că în localitate ard două imobile. Ne-am continuat drumul și când am ajuns lângă cămin am coborât și am observat în colțul din stînga al căminului că două persoane căzute la pământ, în stare gravă, erau lovite de cei adunați la fața locului. Loviturile erau aplicate cu picioarele și obiecte contondente în zona toracelui, în special. Personal, am încercat să opresc pe cei ce loveau dar nu am reușit. Precizez că în prezența mea, circa 2-3 minute aceste persoane au mai fost lovite, timp în care s-a reușit urcarea lor în salvarea prezentă la fața locului. [...] În timp ce victimele erau puse în salvare eu m-am îndepărtat spre fața căminului și am încercat să vorbesc cu oamenii și acolo m-am reîntîlnit cu inculpatul Gáll care, după părerea mea, m-a salvat de furia oamenilor ducându-mă în curtea barului său. [...] După ce am ajuns la Hădăreni, mașina noastră a plecat înapoi la Luduș, rămînînd în localitate eu, Pînzaru și Apahidean. Mașina noastră s-a reîntors de 2-3 ori, aducînd polițiști. De asemenea, din Luduș a mai venit o mașină, dar nu

știu câte transporturi de polițiști a făcut de la Luduș. [...] Nu am părăsit zona căminului cultural și a barului lui Gáll.”⁴¹

Inactivitatea polițiștilor rezultă și din declarația lui Ioan Moga: „Am stat în centrul comunei circa o oră [după linșarea romilor], timp în care nu s-a întâmplat nimic, nu am sesizat că oamenii să fie cu dorința de răzbunare, după părerea mea, se putea termina totul. Cu toate acestea, așa cum am arătat, după circa o oră, au început să ardă case. [...] M-am deplasat la aceste case incendiate, dar de fiecare dată am ajuns după ce incendiatorii au plecat.”⁴²

Conform propriilor mărturii, polițiștii – în număr considerabil, aproximativ 20 de persoane – se aflau în zona centrală a satului, în timp ce grupuri de oameni incendiau casele romilor. Această situație e prezentată și de unii dintre martori: „nu a fost nici un polițist, pompier sau jandarm care să ne împiedice să mergem la casele țiganilor să dăm foc” (L. C. D., fila 409). A existat însă și o declarație contrară: „am observat printre cei care s-au apropiat de curtea noastră doi sau trei polițiști îmbrăcați în uniformă. Aceștia făceau apel să se liniștească, să meargă la casele lor” (D. L., fila 474).

Inculpații au evocat evenimentele cu totul altfel: „Polițistul șaten [cpt. Drăghici] a scos pistolul și a zis: «eu nu sînt cu țiganii, haideți să le dăm foc». Polițistul a pornit primul la incendiere.” (Pavel Bucur, înregistrare din 13 noiembrie 1997); „Drăghici a scos pistolul și a zis: «eu nu sînt cu țiganii, să mergem să le dăm foc». [...] Mulțimea, în frunte cu Drăghici, s-a dus la casa lui Pardalian.” (Nicolae Gáll, înregistrare din 13 noiembrie 1997); „Drăghici a zis către oameni să se răzbune, și au pornit spre casele țiganilor, să-i găsească pe ceilalți doi țigani [din grupul inițial]” (Vasile Dorel Bucur, înregistrare din 13 noiembrie 1997); „Primul țigan, care era plin de sînge și udat cu apă dar mai respira, a fost întors cu picioarele de Drăghici și Pînzaru cu fața în jos. L-au lovit cu picioarele, zicîndu-i: «scoală-te». i-au pus cătușe și, tot cu piciorul, l-au întors înapoi. A început să-i sîngereze arcada. Împreună ne-am dus la cealaltă victimă, cînd a apărut încă un ofițer de poliție, Apahidian. Al doilea țigan era culcat pe spate, plin de sînge, cu o cătușă pe o mîină. Încă respira. Eu am refuzat să pun mîina pe el. Ofițerii l-au prins de picioare pe țigan și l-au tîrît așa pînă la cealaltă victimă. În momentul respectiv era întuneric, dar se vedea bine de la luminile din case. Întorcîndu-se la bar, Drăghici a spus: «după mine, să mergem înainte».” (Vasile Bucur, înregistrare din 14 noiembrie 1997); „Vasile Bucur alături de Drăghici au fost cei care au determinat oamenii să treacă la fapte” (Pavel Bucur, înregistrare din 24 februarie 1998).

Chiar dacă nu a existat o acțiune directă de participare a polițiștilor la incendiere, faptele incendiatorilor au fost susținute: „Am auzit că dintr-o mașină a poliției prin portavoce oamenii au fost anunțați că s-a stins focul la casa lui [C. M]. Asta m-a determinat să fiu convins că poliția a fost de partea celor care doreau să dea foc la casele țiganilor.” (V. C., fila 476); „și eu am auzit din mașina poliției

să se facă anunțuri și îmi amintesc cu certitudine când s-a spus »la casa lui Costică s-a stins focul«, ceea ce pentru mine și pentru majoritatea locuitorilor a însemnat un îndemn la reaprinderea focului” (N. H., fila 614); „cît am stat ascunși în porumb am auzit apelurile făcute prin stație dintr-o mașină a poliției ; deși nu le pot reproduce arăt că acestea se refereau doar la siguranța circulației și nu la încetarea incendiilor” (L. M, fila 202).

4. Sosirea polițiștilor și jandarmilor din Tîrgu-Mureș

Referitor la venirea polițiștilor din Tîrgu-Mureș, plt. Ioan Moga a declarat: „Cred că polițiștii și jandarmii din Tîrgu-Mureș au sosit după orele 21-22. La acea oră casele țiganilor ardeau. Am raportat personal col. Cotoară cele întîmplate pînă în momentul sosirii lui în Hădăreni. Știu că cei de la Mureș au organizat patrule care să patruleze prin localitate. Nu pot aprecia cîte case fuseseră deja incendiate, cîte au mai rămas întregi și cîți țigani mai erau în localitate atunci cînd au sosit cei de la Mureș”⁴³

Plt. Alexandru ăușcă a plecat de la fața locului: „în jurul orelor 22 am plecat la Lechința de Bistrița pentru alte sarcini de servicii, în comună rămînînd colegul meu Moga și echipa operativă din Luduș. [...] Lt. Drăghici [...] mi-a ordonat să plec să execut un mandat de arestare pentru doi inculpați urmăriți pentru omor.” (fila 241-242)

Deși au sosit forțe impresionante, conform martorilor nu s-a intervenit pentru oprirea incendiilor: „și după ce au venit scutierii în localitate s-au mai aprins case” (V. C, fila 476).

5. Ziua următoare

La 21 decembrie, romii care încercaseră să se reîntorcă în sat au fost primiți de un grup de săteni și polițiști care i-au gonit. Declarațiile precizează următoarele: „cînd am ajuns la Arieș, polițistul Drăghici a tras cu arma după noi și am văzut și am auzit cînd martora [M. M.] a fost prinsă și bătută” (C. M., fila 236); „În 21.09.1993 cînd am intenționat să mă reîntorc în locuință, am fost victima atît a agresiunilor fizice cît și a celor verbale din partea consătenilor, militarilor și polițiștilor din localitate. [Dintre polițiști] l-am recunoscut pe numitul Drăghici care avea un baston în mînă. Mașina polițiștilor ne-a urmărit pînă aproape de Luncani și din mașină s-a tras cu pistolul. Știu că în acele momente dintr-o Dacie de culoare albastră s-au efectuat filmări.” (O. R., fila 622-623); „Ne-au alungat, în mod expres, Vescan Olimpiu și polițiștii ăușcă, Moga și Drăghici. Acest grup m-a urmărit cînd am ajuns să trec Arieșul. Acolo am fost prinsă și imobilizată cu spray de către Drăghici și bătută foarte grav.” (M. M., fila 234);

Reconstituind evenimentele, se poate constata că în cele cinci faze polițiștii au avut diferite atitudini. În prima fază, nedumeriți, au lăsat mulțimea să soluționeze

problema romilor baricadați în casă. Decît să încerce să intre și eventual să fie agresați, au preferat o soluție care nu-i punea în pericol: incendierea casei. În a doua fază, cel puțin plt. Ioan Moga a încercat să evite omorul. Era conștient de urmările unui astfel de incident. Dar, în situația creată, nu a avut curajul să fie mai hotărît în protejarea celui reținut. Despre a treia fază, martorii au afirmat aproape la unison: inițiativa incendiarii caselor romilor a aparținut poliștilor veniți din Luduș. Atît în faza a treia cît și în cea de-a patra, deși poliția era prezentă cu forțe mari, nu s-a intervenit pentru stoparea incendiarii, asigurîndu-se doar fluenta circulației prin Hădăreni. În aceste momente, aproximativ 60 de poliști erau prezenți în Hădăreni, chiar și prea mulți dacă luăm în considerare trimiterea lui Alexandru ăușcă la Lechința de Bistrița – inexplicabil cum de avea sarcini de serviciu în jurisdicția unui alt județ – sau plecarea „nemotivată” a lui Nicolae Drăghici, referitor la care el a declarat: „Am stat în Hădăreni pînă în jurul orelor 21.30, cînd au venit poliștii de la Mureș. Cînd am plecat la Luduș, ardeau mai multe case în diferite locuri din sat.”⁴⁴ În a cincea fază poliția a luat o atitudine hotărîtă în sprijinirea expulzării romilor din localitate. Se poate vorbi și de o ultimă fază, cea a urmăririi penale, în care poliștii prezenți în localitate în timpul evenimentelor ar fi putut juca rolul martorilor cheie, avînd (ipotetic) credibilitate, spirit de observație, cunoștințe juridice. În schimb, au dat declarații contradictorii, fără valoare juridică.

Față de comandantul poliției Mureș, col. Constantin Palade a fost formulată următoarea declarație: „după ce între țigani [la 9 septembrie 1993] a existat un scandal mare soldat cu un deces, am auzit că a avut loc o ședință la care a participat și fostul comandant al poliției, Palade, care, printre altele, le-a atras atenția sătenilor și de fapt le-a și indicat să-și rezolve singuri problemele cu țigani din sat”, sugerînd ca soluție expulzarea lor din localitate.

Împotriva Ordonanței din 22 august 1999, dată în dosarul 46/P/1995 a Parchetului Militar teritorial București, cîțiva de romi din Hădăreni au formulat o plîngere la Parchetul de pe lîngă Curtea Supremă de Justiție. Soluția dată a fost cea de neîncepere a urmăririi penale.

Latura civilă

Latura penală și cea civilă, în dosarul 5153/1997, au fost separate în cursul procesului prin Încheierea de ședință din 23 iunie 1998. După soluționarea laturii penale, s-a pus pe rol latura civilă.

În prima fază, partea civilă – romii care și-au pierdut toate bunurile – trebuiau să plătească o sumă de 6 milioane lei vechi pentru expertiză. În zadar au încercat avocații părților civile, Vasile Ghere și Emil Cioloboc să scutească romii de aceste taxe. În încheierea ședinței publice din 13 iulie 1999, în dosarul Tribunalului Mureș nr. 5153/1997⁴⁵, se respinge cererea ca nu victimele să plătească costurile expertizelor privind valoarea bunurilor și „pune în vedere părților civile să achite decontul expertizei”.

După lungi tergiversări (la peste 7 ani de la evenimente), prin Sentința nr. 9 din 12 ianuarie 2001, în dosarul 5153/1997, s-a admis în parte acțiunea civilă formulată de părțile civile.

Cu privire la despăgubirile pentru daunele materiale și morale solicitate de R. D. P. și Z. F. M, instanța i-a obligat pe Pavel Bucur, Vasile Dorel Bucur și Severius Precup în solidar:

- la plata unui cuantum de 250.000 lei vechi lunar pentru întreținerea minorilor R. C. S. și Z. S. V. începînd cu data de 20 septembrie 1993 pînă la majoratul minorilor;

- la cîte 10 milioane lei vechi cu titlu de despăgubiri pentru daune morale.

Cu privire la despăgubirile pentru daunele materiale (bunuri mobile și imobile), instanța i-a obligat pe cei condamnați pentru distrugerii în solidar la plata despăgubirilor civile în favoarea a 8 persoane civile (deși au fost incendiate 14 case, iar alte 4 au fost distruse parțial), în valoare totală de 52.438.840 lei vechi (sumele variază între 308.840 și 13.124.117 lei vechi).

Sentința⁴⁶ „respinge ca nefondate restul pretențiilor civile formulate de părțile civile”. Prin urmare, majoritatea victimelor a rămas fără despăgubire. Motivația: existența bunurilor mobile nu putea fi dovedită. „Despăgubirile solicitate de partea civilă pentru bunurile mobile distruse nu au fost dovedite. În opinia acestora, simplele lor susțineri precum și listele depuse și declarațiile celorlalte părți civile nu sînt suficiente. Instanța, avînd în vedere contextul în care s-au produs distrugerile, împrejurarea că fiecare parte civilă a avut de suferit, va înlătura ca vădit nesincere declarațiile părții civile cu referire la bunurile mobile aparținînd celorlalți.”⁴⁷ Din nou, declarațiile martorilor romi nu au fost luate în seamă, considerîndu-le pătinoare. Iar cum casele romilor nu erau vizitate de neromii din localitate, care să ateste existența mobilelor, hainelor și altor obiecte, instanța a considerat că toate casele romilor erau lipsite totalmente de bunuri mobile. Ba mai mult, președinta instanței, Gabriela Serachitopol, a acuzat romii că linșarea și incendierea caselor lor ar fi sursa lor de existență (!), oferind o mică lecție: „trebuie subliniat că nu astfel de evenimente constituie o sursă de venit, ci munca”

Cît despre daune morale, așa ceva, conform instanței, nu se justifică. Faptul că romii au trăit în pădure, la rude sau unde au apucat, pierzînd locuințele și toate bunurile, nu constituie prejudicii. „ Daunele morale pentru părțile civile ce au suferit pierderi materiale nu se impun a fi acordate.”

Împotriva sentinței s-a declarat apel, iar instanța de apel a decis retrimiterea cauzei la Tribunalul Mureș.

Sentința penală nr. 167 din 12 mai 2003 a Tribunalului Mureș în dosarul 7801/2001, (dată de judecătoria Adorján Erzsébet) îi obliga :

- pe cei 10 condamnați pentru distrugere și pe moștenitorii lui Vasile Bucur, în solidar, la plata despăgubirilor civile pentru daune materiale (exclusiv pentru

distrugea construcțiilor), pentru 19 persoane (sume între 240.000 și 230.000.000 lei vechi, cu un total de 967.980.000 lei vechi);

- pe cei trei condamnați pentru omor, în solidar, la plata despăgubirilor, cu titlu de rentă, pentru cei trei minori rămași orfani (suma lunară fiind 312.000 lei vechi pentru un minor).

Celelalte cereri (spre exemplu, privind daunele morale) au fost respinse.

În urma apelului formulat de toate părțile, Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, în dosarul nr. 713/2003/P, a pronunțat la 27 februarie 2004 Decizia nr. 31/A (dată de judecătoria Mihaela Crețu și Nicolae Ionaș), care desființează parțial hotărîrea atacată, acordînd și daune morale pentru 17 persoane, sume între 10.000.000 și 100.000.000 lei (în total 580.000.000 lei vechi).

Înalta Curte de Casație și Justiție, prin Decizia nr. 1420 din 25 februarie 2005, în dosarul nr. 1425/2004, a respins toate recursurile formulate, atît de cei condamnați cît și de părțile civile.

În fața Curții Europene a Drepturilor Omului

La data de 14 aprilie 1997, I. M., în numele unui grup de romi din Hădăreni (în total 14 persoane), a trimis la Comisia Europeană a Drepturilor Omului din Strasbourg o plîngere împotriva României, arătînd că nu există posibilitatea de a obține daune civile datorită prevederii Codului de procedură penală, art. 19, al. 2 („judecata în fața instanței civile se suspendă pînă la rezolvarea definitivă a cauzei penale”), iar, din motive politice, ancheta penală nu poate fi definitivată.

I. M. a considerat că au fost încălcate o serie de drepturi prevăzute în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale:

- „• art. 6, deoarece nu ni se acordă nici măcar șansa de a ajunge în fața unei instanțe judecătorești;

- art. 1 al Primului Protocol adițional, deoarece Statul Român nu ne garantează dreptul la respectarea bunurilor noastre prin pedepsirea vinovaților;

- art. 2 combinat cu art. 14, deoarece moartea a trei romi nu a fost condamnată de autoritățile românești, considerînd că viața unui rom nu trebuie apărată la fel ca a altor cetățeni;

- art. 3, deoarece de 3 ani și jumătate sîntem obligați să trăim în condiții inumane, din vina Statului Român.”⁴⁸

Plîngerea a fost înregistrată la Comisie cu nr. PK 6021.

După ce s-a pus pe rol la Tribunalul Mureș dosarul nr. 5153/1997, I. M. a informat Comisia de această situație, arătînd că „din plîngerea noastră formulată la 14 aprilie 1997 rămîn valabile toate punctele prezentate, cu următoarele modificări:

Considerăm că România a încălcat următoarele drepturi prevăzute în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale:

- art. 6, deoarece de la ratificarea de către România a Convenției (mai 1994) pînă în august 1997 (dată la care s-a completat rechizitoriul), ancheta penală a cazului a fost întîrziată în mod voit, din considerente politice, fapt recunoscut de înseși organele de urmărire penală;

- art. 1 al Primului protocol adițional, deoarece Statul Român nu a garantat dreptul la respectarea bunurilor care au aparținut familiilor de romi;

- art. 2 combinat cu art. 14, deoarece autoritățile românești nu au luat măsuri urgente de a condamna moartea a trei romi;

- art. 3, deoarece din 20 septembrie 1993, familiile de romi din Hădăreni sînt obligate să trăiască în condiții inumane din vina Statului Român.⁷⁴⁹

La 6 mai 1998, dosarul aflat la Comisie a primit numărul 41138/98.

După comunicarea sentinței penale din 17 iulie 1998 a Tribunalului Mureș, în dosarul nr. 5153/1997, Comisia a fost înștiințată de pedepsele prevăzute, arătînd că instanța a cerut extinderea urmăririi penale atît cu privire la fapte, cît și cu privire la persoane, ceea ce s-a refuzat de către reprezentantul Parchetului de pe lîngă Curtea de Apel Mureș, iar conform procedurii penale din România, în această situație nu se poate extinde urmărirea penală. I. M. a considerat totodată că „plîngerea noastră înaintată Comisiei Europene a Drepturilor Omului a rămas întemeiată, datorită următoarelor:

Art. 2 combinat cu art. 14 – pedepsele aplicate pentru omor deosebit de grav sînt mult sub limita inferioară prevăzută de Codul penal (15 ani), datorită aplicării unor circumstanțe atenuante inexistente, deși există circumstanțe agravante. [...] Pedepsa de trei ani, aplicată lui Gall Nicolae este mai mică decît pedepsa aplicată în general pentru un furt de găină. Astfel, această pedeapsă arată valoarea vieții a trei romi, în viziunea justiției din România.

Art. 1 al Primului protocol adițional – distrugerea a 14 locuințe și a tuturor bunurilor familiilor afectate prin incendiere a fost considerată o distrugere simplă. [...] Modificarea încadrării juridice a fost refuzată de Parchet. În aceste condiții, Statul Român nu a garantat respectarea proprietății private a familiilor afectate.

Art. 3 – în continuare (de cinci ani) familiile afectate trăiesc în condiții inumane, iar fără extinderea procesului penal de Parchet și asupra altor persoane, toată paguba produsă va trebui să fie recuperată de la 11 persoane, ceea ce nu va fi posibil.

Art. 6 – deși, în final, s-a ajuns în fața Tribunalului Mureș cu acest caz, Codul de procedură penală al României blochează accesul nostru la o justiție imparțială, deoarece:

- în ciuda dovezilor suficiente, procesul penal nu poate fi extins și asupra altor fapte sau altor persoane, datorită blocajului aplicat de Parchetul de pe lîngă Curtea de Apel Mureș;

- în ciuda faptului că sentința nu ne convine, nu avem dreptul să facem apel, conform Codului de procedură penală, art. 362, care acordă acest drept doar

procurorului și inculpatului în cazul în care acțiunea penală nu se pune în mișcare pe baza unei plângeri prealabile.”

După terminarea procesului penal, un grup de romi din Hădăreni, sprijinit și de organizația internațională European Roma Rights Center, a depus o nouă plângere la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (la 14 decembrie 2000, înregistrat la 8 ianuarie 2001 cu numărul 64320/01). Astfel numărul persoanelor părți în acest caz a crescut la 25.

În această nouă plângere, în afară de cele invocate în plângerea anterioară, a mai fost invocată nerespectarea art. 8 și 13 ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Primul se referă la dreptul la respect pentru domiciliu, al doilea la dreptul la un recurs efectiv.

La 13 martie 2001, Curtea Europeană a Drepturilor Omului din Strasbourg a luat o decizie parțială⁵⁰ referitoare la admisibilitatea cazului, conform căreia:

- cele două plângeri au fost conexe (altfel cea de a doua plângere trebuia să mai aștepte pentru soluționare încă 3-4 ani);

- s-a amânat examinarea condițiilor de viață a victimelor ca urmare a incendiarii bunurilor lor, a limitării accesului la proces civil, a lungimii procedurii și a discriminării pe baze etnice;

- s-a considerat ca fiind inadmisibile celelalte aspecte ale plîngerii.

Astfel decizia finală a Curții Europene urma să se refere la încălcarea dreptului la tratament uman (art. 3 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale), la accesul la un proces echitabil (art. 6), la dreptul la o viață de familie (art. 8), toate combinate cu dreptul la un tratament nediscriminatoriu (art. 14).

Inadmisibilitatea s-a datorat faptului că evenimentul a avut loc la 20 septembrie 1993, înainte ca România să ratifice Convenția. Argumentul, conform căruia atitudinea organelor de urmărire penală afectează dreptul la viață și la proprietate și după ratificarea Convenției, nu a fost acceptat de către Curte. Trebuie remarcat însă faptul că doar din acest motiv, al datei ratificării posterioare evenimentului, România a scăpat de o condamnare pentru nerespectarea dreptului la viață.

La 3 iunie 2003, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dat o soluție de admisibilitate cazului Hădăreni, în urma căreia, conform art. 38 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, s-a deschis calea către posibilitatea unei înțelegeri pe cale amiabilă.

Rezolvarea pe cale amiabilă este o procedură confidențială, care, dacă se realizează, are ca efect scoaterea cauzei de pe rolul Curții, decizia limitându-se la o scurtă expunere a faptelor și a soluției adoptate. Astfel, statul nu este „condamnat”, iar victimele pot solicita din partea statului, pe lângă daune materiale și morale, modificarea unor prevederi legale și realizarea unor programe prin care se poate preveni repetarea unor abuzuri similare.

Inițial, daunele oferite de Guvernul Român au fost atât de mici, încât Curtea Europeană nici nu le-a transmis către victime, solicitând reevaluarea lor.

Prin urmare, Guvernul României a prezentat o nouă propunere pentru soluția pe cale amiabilă, care a prevăzut plata unei sume totale de 500.000 Euro pentru cele 25 de victime (minim 11.000 Euro, maxim 90.000 Euro), asumându-și responsabilitatea să adopte următoarele măsuri:

- îmbunătățirea programelor educaționale pentru prevenirea și combaterea discriminării împotriva romilor în cadrul programei școlare în comunitatea Hădăreni;

- crearea de programe pentru informarea publicului și înlăturarea stereotipurilor, prejudecăților și practicilor discriminatorii față de comunitatea romilor în cadrul instituțiilor responsabile de localitatea Hădăreni;

- inițierea de programe de educație juridică, împreună cu membrii comunităților de romi;

- susținerea de schimbări pozitive în opinia publică din Hădăreni, cu privire la romi, pe baza toleranței și principiului solidarității sociale;

- stimularea participării romilor la viața economică, socială, educațională, culturală și politică a comunității locale din județul Mureș, prin promovarea cooperării și a proiectelor de dezvoltare comunitară;

- punerea în practică a unor programe pentru reabilitarea condițiilor de locuit și a mediului înconjurător în comunitate;

- identificarea, prevenirea și rezolvarea activă a conflictelor care pot genera violență familială, interetnică sau violență în comunitate;

- reconstruirea unora dintre casele distruse.

Pentru supravegherea acestor măsuri, Guvernul României se supune controlului Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei.

În aprilie 2004, un număr de 18 persoane a acceptat această ofertă, obligându-se prin declarații proprii să renunțe „la orice alte pretenții împotriva României în legătură cu faptele incluse în aceste plângeri”, declarând că „aceasta constituie soluționarea finală a acestor cazuri, cât și a cererilor noastre în fața instanțelor interne”.

La data de 5 iulie 2005, Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a pronunțat cu privire la acceptarea rezolvării cauzei pe cale amiabilă, iar peste o săptămână, la 12 iulie 2005, s-a pronunțat și asupra fondului problemei, privind cauza celor șapte persoane care nu au acceptat soluția pe cale amiabilă oferită de Guvernul României.

Decizia Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul Moldovan și alții împotriva României constată discriminarea rasială și încălcarea drepturilor la tratament egal, la viață de familie și la un proces echitabil. Daunele materiale și morale stabilite prin decizie au fost egale cu cele oferite de Guvernul României pentru rezolvarea pe cale amiabilă.

În loc de concluzii

După mai bine de 12 ani de la evenimente, chiar și în urma soluționării laturii penale și civile în România, precum și în urma deciziilor din 5 și din 12 iulie 2005 ale Curții Europene a Drepturilor Omului, cazul Hădăreni a rămas în actualitate.

În primul rând, Guvernul României trebuie să-și respecte obligațiile asumate prin rezolvarea cazului pe cale amiabilă și, ca atare, să deruleze proiecte în Hădăreni și în județul Mureș.

În al doilea rând s-au ridicat și unele probleme juridice.

Prima problemă este cea a executării soluției definitive pronunțate de Înalta Curte de Casație și Justiție. Conform unei opinii, soluția Curții Europene stinge obligațiile civile ale infractorilor, conform altei opinii, soluția ar stinge doar acele cauze care au același obiect ca și soluția CEDO. Cum CEDO a dat soluție de inadmisibilitate pentru încălcarea dreptului la viață și la proprietate, întrucât aceste două drepturi au fost încălcate înainte ca România să ratifice Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, CEDO nu putea acorda daune pentru casele incendiate și daune morale pentru suferințele din acele zile de septembrie și octombrie 1993. În această idee, persoanele care au primit daune din partea Statului Român nu pot avea alte pretenții față de Statul Român decât cele stabilite de CEDO; la fel, nu pot avea pretenții nici față de persoane fizice care le-au încălcat drepturile, conform constatării soluției CEDO. Pentru exemplificare: victimele evenimentelor din septembrie 1993 nu pot începe o acțiune împotriva procurorilor anchetatori, solicitând de la ei daune civile pentru tergiversarea soluționării cazului, întrucât pentru încălcarea acestui drept au primit daune prin soluția CEDO. Pot însă solicita plata daunelor stabilite pentru bunurile incendiate, întrucât CEDO nu a putut analiza încălcarea dreptului de proprietate.

A doua problemă este solicitarea înaintată de 5 persoane către Marea Cameră a CEDO privind modul de interpretare a dreptului la viață și a dreptului la proprietate, pe considerentul că aceste două drepturi au fost încălcate și după ce România a ratificat Convenția, prin pedepsele care nu sînt în concordanță cu gravitatea faptului. Conform art. 1 al Codului de procedură penală, „Procesul penal are ca scop constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvîrșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală. Procesul penal trebuie să contribuie la apărarea ordinii de drept, la apărarea persoanei, a drepturilor și libertăților acesteia, la prevenirea infracțiunilor, precum și la educarea cetățenilor în spiritul respectării legilor.” Scopul preventiv și educativ al pedepselor nefiind atins, în orice moment se pot declanșa evenimente similare.

Întreaga jurisprudență a CEDO este în defavoarea acestei solicitări, o modificare a soluției de admisibilitate date de Curte, prin care s-a considerat că cele două drepturi au fost încălcate înainte ca România să ratifice Convenția pentru

apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ar însemna modificarea radicală a interpretării acestor drepturi. Nu este însă prima încercare de acest fel: începînd cu anii '70, există o serie de încercări în acest domeniu din partea unor juriști internaționali consacrați (cum ar fi, de exemplu, acelea cu referire la o serie de cazuri din Turcia, unde decesele unor persoane aparținînd comunității kurzilor - survenite înainte ca Turcia să accepte competența CEDO în domeniu – au rămas neanchetate). Pînă acum, în toate cazurile, CEDO a considerat că s-a încălcat dreptul la un proces echitabil, nu și dreptul la viață.

Note:

1. Referitor la detalii legate de caz: István Haller: Cazul Hădăreni, publicat în *Altera* 7 din 1998, p. 106-123.
2. În unele situații publicăm doar inițiale, dorind să protejăm renumele persoanelor. Nu este și cazul cu persoanele ale căror nume s-au publicat de repetate ori în mass-media.
3. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 238.
4. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 240.
5. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 476.
6. Art. 174 raportat la art. 175 lit. e și art. 176 lit. a și b din *Codul penal*.
7. Art. 217 al. 1 și 4 cu aplicarea art. 41 al. 2 din *Codul penal*.
8. Art. 321 al. 2 cu aplicarea art. 33 lit. a, art. 73 lit. b și art. 13 din *Codul penal*.
9. Art. 216, al. 1 din *Codul penal*.
10. Art. 192 din *Codul penal*.
11. *Legea nr. 137* din 24 iulie 1997, publicată în *Monitorul oficial nr. 170* din 25 iulie 1997.
12. *Transilvania Jurnal*, 23 aprilie 1998, articolul „Dosarului Hădăreni i se înnegresc filele”, semnat de Diana Opriș.
13. Data memoriului adresat Curții Supreme de Justiție este 5 martie 1998.
14. Au fost audiați 63 de martori de către instanța de judecată.
15. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 417.
16. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 476.
17. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 201.
18. Asupra identității celui care l-a ucis pe Crăciun Chețan planează și în momentul de față o incertitudine. Primele informații îl numeau pe Aurelian Pardalian Lăcătuș, rechizitoriul, pe Râpa Lupian Lăcătuș, dar în cursul procesului și Mircea Zoltan a fost acuzat că el ar fi fost făptașul.
19. Se pot remarca detaliile fără nici un rost, cît și lipsa unor elemente esențiale în textul *Rechizitoriului*.
20. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 543.
21. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 201.
22. *Sentița penală nr. 157* din 17 iulie 1998.
23. Formulări folosite în *Rechizitoriu*. Și faptul că romii nu au consumat alcool, dar Gligor Chețan da, putea fi jenant pentru organele de urmărire penală, care au sugerat că romii, numai romii și întotdeauna romii sînt certați cu bunele moravuri.
24. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 622-623.
25. Termenul juridic poate fi interpretat greșit. Nu este vorba de a scuza faptele pentru că ar fi fost provocate, ci de posibilitatea de a aplica circumstanțe atenuante în condamnare.

PROCESUL HĂDĂRENI

Circumstanțele uciderii lui Crăciun Chețan nu au fost clarificate nici pînă azi. După unii martori, el ar fi fost ucis în busculada creată în jurul lui Gligor Chețan, alții au susținut că din această busculadă romii au evadat, dar urmăriți fiind, unul dintre romi s-a întors cu arma albă în mînă, de care s-a lovit victima. Experții au exclus această posibilitate pe considerentul că lovitura a fost prea precisă – direcționată spre inimă – ca să rezulte dintr-un astfel de accident.

26. *Sentița penală nr. 157* din 17 iulie 1998.
27. *Cod penal*, art. 75, lit. a, b, c.
28. *Sentița penală nr. 157* din 17 iulie 1998.
29. *Sentița penală nr. 157* din 17 iulie 1998.
30. Publicat în *Monitorul oficial nr. 264* din 13 iunie 2000.
31. Art. 25 *Cod penal*, raportat la art 260 *Cod penal*.
32. Art. 25 *Cod penal*, raportat la art. 174 alin. 1, art. 175 alin. 1, lit. d și e și art. 176 alin., 1 lit. a și b *Cod penal*, respectiv art. 25 *Cod penal* raportat la art. 217 alin. 4 *Cod penal*.
33. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 241.
34. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 333.
35. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 334.
36. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 334.
37. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 420–421.
38. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 333.
39. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 332-333.
40. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 333.
41. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 468–469.
42. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 333.
43. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 334.
44. *Dosar nr. 5153/1997* al Tribunalului Mureș, fila 469.
45. În cazul Hădăreni, fiind mai multe dosare la diferite instituții juridice, considerăm necesară însumarea lor în următorul tabel:

Nr. dosar	Instituția	Soluții în dosar la care prezentul studiu face referire
1/P/1993	Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș	<i>Ordonanța</i> din 31 octombrie 1994 <i>Rechizitoriul</i> din 12 august 1997
139/P/1994	Parchetul Militar Mureș	<i>Ordonanța</i> din 10 ianuarie 1995
46/P/1995	Parchetul Militar Teritorial București	<i>Ordonanța</i> din 22 august 1995
5153/1997	Tribunalul Mureș	<i>Sentița penală nr. 157</i> din 17 iulie 1998 <i>Încheierea</i> din 13 iulie 1999 <i>Sentița penală nr. 9</i> din 12 ianuarie 2001
2055/1998	Curtea de Apel Tîrgu-Mureș	<i>Decizia penală nr. 6/A</i> din 15 ianuarie 1999
	Curtea Supremă de Justiție	<i>Decizia penală nr. 4252</i> din 22 noiembrie 1999

46. Conform *Extrasului de pe dispozitivul sentinței penale nr. 9 din 12 ianuarie 2001*, în Dosarul nr. 5153/1997.

47. *Sentința penală nr. 9* (cu privire la partea civilă) a dosarului 5153/1997, declarată în ședința publică din 12 ianuarie 2001.

48. *Plîngere către Comisia Europeană a Drepturilor Omului* din 14 aprilie 1997. Articolele invocate se referă la dreptul la viață (art. 2), interzicerea torturii și a tratamentelor inumane (art. 3), dreptul la un proces echitabil (art. 6), interzicerea discriminării (art. 14), protecția proprietății (art. 1 al *Primului protocol adițional*).

49. *Înștiințare către Comisia Europeană a Drepturilor Omului* din februarie 1998.

50. *European Court of Human Rights, Partial Decision as to the Admissibility of Applications nos. 41138/98 by [I. M.] and others and 64320/01 by [O. R.] and others against Romania.*

*

István HALLER (n.1962) a absolvit Facultatea de Geologie din Cluj. După 1990 a fost reporter și redactor la mai multe reviste (*Erdély Figyelő, Gazeta de Mureș* etc). din 1993 este coordonatorul Biroului pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii Pro Europa, din 2001 expert în probleme de discriminare rasială în cadrul proiectului Consiliului Europei „Non-Discrimination Review”. A publicat studii și articole în reviste din România, Ungaria și Germania.

István Haller, *Procesul Hădăreni*, studiu publicat cu permisiunea autorului.